

HET VOORSPEL TOT HET BELEG VAN OOSTENDE:

Politieke en militaire rol en betekenis van Oostende tijdens de 2^e helft van de 16^e eeuw (deel 5)

door Roger JANSOONE

ZEELAND : "LUCTOR ET EMERGO"

De succesvolle "hit and run actions" van Sir Norris gingen uiteraard ook in Brussel niet ongemerkt voorbij, wel integendeel. Reeds op 22 november 1590 kwam generaal Karel van Mansfeld, zoon van de landvoogd, ijlings naar Brugge om er op het stadhuis met alle betrokken overheden overleg te plegen aangaande mogelijke tegenacties. Hijzelf wilde Oostende geleidelijk insluiten met een binnenring van forten, min of meer parallel met de reeds bestaande gordel van forten ter verdediging van het Brugse Vrije. Die binnenring zou nu van meer offensieve aard zijn, een eerste stap tot de belegering van Oostende. Dat was echter vooralsnog "wishful thinking" want de nodige gelden voor de financiering van dit grootschalig project ontbraken volledig. Bijgevolg bleef het bij "ze dronken een glas, ze p.... een plas en ze lieten de zaak zoals het was".

De nare werkelijkheid was dat niet alleen het Brugse Vrije maar ook Brugge zelf aan het einde van hun krachten waren. De jarenlange terreur en economische oorlogvoering vanuit Oostende had de (voor Oostende) gewenste resultaten bereikt, zelfs enigszins te veel want het moment was aangebroken waarop men de kei het vel niet kan afstropen ... Het Oostends garnizoen was immers voor zijn "bevoorrading" en zijn "zelfvoorziening" in grote mate aangewezen op strooptochten in het hinterland, mede als compensatie voor het nogal veelvuldig uitblijven van (tijdige) betaling van soldij. De Spaanse troepen in de fortengordel omheen Oostende bleven insgelijks vaak verstoken van soldij, waarna zij zich dan maar eveneens gingen "bevoorraden" in het omliggende ... en alzo eigenlijk hetzelfde effect bereikten als de Oostendse "raiders", namelijk de volledige teloorgang van landbouw, handel en bedrijfsleven in grote delen van West-Vlaanderen. De gouverneur van Oostende en de Raadspensionaris in Den Haag zagen ook de vetpot van de "contributies" snel slinken, daar in de "contribuerende" gewesten de "sauvegardes" niet veel meer om het lijf hadden wegens de algemene economische ontwrichting en ontreddeering.

Anderzijds had die benarde economische toestand in het Zuiden een zeer gunstige weerslag in het Noorden, ... of "de een zijn dood is de ander zijn brood!". Vooral Zeeland, de naaste buur van het graafschap Vlaanderen, profiteerde aanzienlijk van deze situatie. Tijdens de periode 1585-1590 groeiden de bevolking en de handel in Middelburg nog sneller dan in het nochtans opbloeiende Amsterdam, en dit vooral dank zij inwijking van (zoals men het nu zou kunnen noemen) "economische asielzoekers" uit Vlaanderen en Brabant. Heel wat Vlaamse ambachtslieden uit de textielsector weken uit naar Middelburg en Vlissingen en vervolgens ook naar Leiden. Door al die toegenomen economische bedrijvigheid begon ook de overzeese handel van Vlissingen en Middelburg flink te groeien. De Staten van Zeeland wensten dan ook allerminst een economisch herstel in het Zuiden. Het gekke van de zaak is evenwel dat Zeeland nadien een economische stagnatie en zelfs achteruitgang zou kennen, niet ingevolge een heropleving in het Zuiden (die er trouwens niet gekomen is) maar heel eenvoudig door de enorme groei van Amsterdam die vrij snel Zeeland en de rest van Holland heeft overvleugeld (overigens in niet geringe mate het werk van ingeweken Vlaamse calvinisten, merendeels uit Antwerpen!).

Uit vrees voor mouterij van zijn eigen troepen, begon gouverneur Norris in mei 1591 de maandelijksse contributies op eigen gezag en voor eigen rekening te innen. Dit lag eigenlijk volledig in de logica van de steeds nijpender omstandigheden waarin ook het Oostends garnizoen moest gaan leven. Uiteraard kwam dit de relaties tussen Norris en de Staten-Generaal niet ten goede, want de enige compensatie voor het gebrek aan Staatsmedezeggenschap in Oostende was precies de opbrengst van die contributies. Sir Norris moest al vlug weer inbinden, ook al omdat men in

Londen het bondgenootschap met Den Haag niet wilde in gevaar brengen. De soldij van de Engelse soldaten werd bijgevolg voortaan op een min of meer regelmatige basis uitgekeerd, maar het feit dat er naast die soldij niet veel meer te versieren of te "organiseren" was, bleef vanzelfsprekend een aanslepende reden tot ongenoegen in het garnizoen van Oostende.

Ofschoon Zeeland een economisch en industrieel kerkhof in Vlaanderen zeker niet ongenegen was, bleef de haven van Brugge toch nog enig belang hebben voor Zeeland wat betreft doorvoerhandel en import van goederen uit Frankrijk en Spanje. Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat op 21 oktober 1591 het stadsmagistraat van Brugge en de Staten van Zeeland een bilateraal handelsakkoord afsloten, met o.a. een vrijwaringsclausule tegen "vrybuuters te waeter of te lande". Het stemt tot nadenken dat in oorlogstijd twee subalterne overheden van de strijdende partijen een onderling handelsakkoord konden afsluiten! Het waren inderdaad vreemde tijden en vreemde toestanden ... waarbij af en toe het gezond verstand en de goede koophandelsgeest toch de bovenhand haalden! Het was ook kenschetsend voor de absurde en uitzichtloze toestand waarin alle partijen nu beland waren.

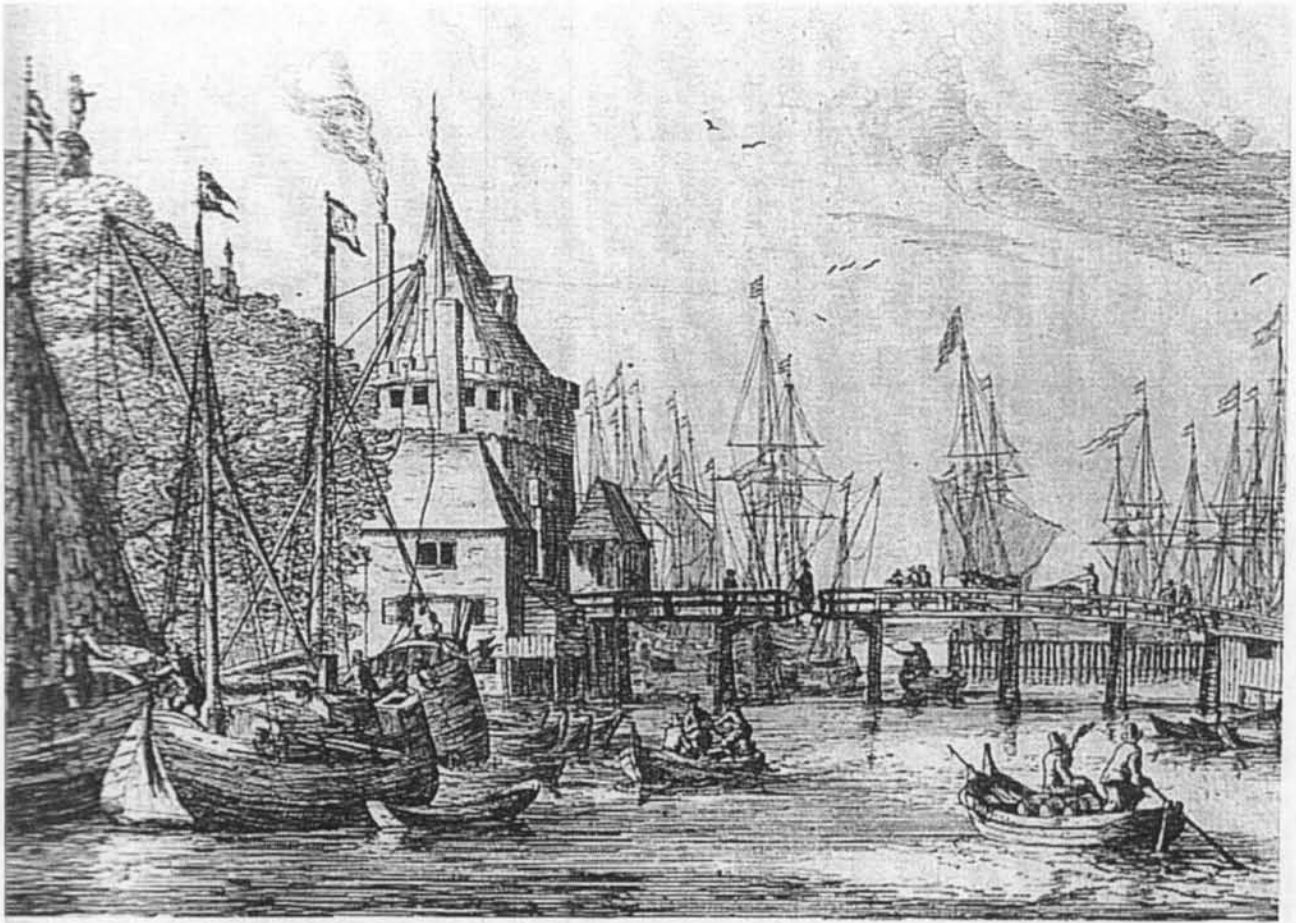
OOSTENDE IN DE AANVAL!

Gouverneur Norris, geconfronteerd met groeiend ongenoegen in eigen rangen, zag al vlug geen andere uitweg dan een "expansie van de contributies", d.i. het aanboren van nieuwe "goudmijntjes" in gewesten die tot dusver niet te lijden hadden van Oostendse strooptochten. Hij liet hierbij in eerste instantie zijn begerig oog vallen op de kasselrijen van Ieper en Oudenaarde. Dat was behoorlijk ver verwijderd van zijn uitvalsbasis, maar, gewoon aan het afleggen van grotere afstanden in Engeland, had hij hiertegen geen bezwaar. Hij wist ook wel dat hij heen en weer kon trekken doorheen een militair niemandsland waarin nog slechts weinig Spaanse aanwezigheid te bespeuren was. Hij liep dus weinig risico te worden afgesneden of omsingeld. En hij begon weldra tot in alle uithoeken zodanig openlijk de plak te zwaaien dat de Staatse belastingontvanger Michiel Everwyn aan Den Haag kon rapporteren dat "seer corts in plaetse van een secrete contributie den vyant gedwonghen sal syn ene generaele ende openbaere toe te staen".

In werkelijkheid zat bijna heel het graafschap Vlaanderen tussen twee vuren. Enerzijds was het centraal bestuur - hierin voortdurend aangespoord door Madrid - een radicale voorstander van het verbod van ieder vorm van contributie (maar kon dit vooralsnog militair niet waar maken!) en anderzijds ondernam gouverneur Norris, hierin gesteund door Londen en Den Haag, voortdurend pogingen om aan steeds meer dorpen en steden contributies op te dringen. Wegens de machteloosheid van het centraal bestuur was men in Vlaanderen uiteraard maar al te graag ertoe geneigd om via een contributie de nodige "sauvegardes" af te kopen, eenvoudig bij gebrek aan enig valabel alternatief. De diverse kasselrijen hadden nu reeds genoeg geweld en plundering moeten incasseren en kozen dus voor de weg van de minste weerstand.

Tegenover de koning van Spanje begon de roekeloze Norris nu echt met vuur te spelen. Hij ondernam steeds meer en verdere aanvallen. Aan Londen en Den Haag vroeg hij een "substantiële" uitbreiding van het garnizoen, liefst met ruitery voor snelle "interventies". Koningin Elisabeth, nooit beroerd om Spanje verder op stang te jagen, stemde hiermede in en zond alvast een kornet ruitery naar Oostende onder bevel van Sir Pouley, een ervaren cavaleriecommandant.

Het aandringen van Norris op het zenden van troepenversterkingen hield ook verband met de hardnekkige geruchten omtrent een nakende Spaanse aanval op Oostende. Die geruchten waren allicht niet gegrond maar werden in elke geval door Norris niet ontkend of tegengesproken. In Den Haag werd er niet veel geloof aan gehecht, maar in Londen zag men dit wel enigszins anders en nam men het zekere voor het onzekere.

Amsterdam ca 1600, een werelddhaven en een financieel centrum in wording

Intussen bleef Norris niet bij de pakken zitten en ondernam hij in 1593 een verrassingsaanval tegen Nieuwpoort, met de bedoeling om nadien door te stoten naar Rijsel en zelfs naar Sint-Omaars. Dit vermetel plan mislukte en zijn woede ging hij dan maar bekoelen door een spoor van vernieling te trekken door de kasselrijen van Kortrijk en Ieper, om vervolgens af te zwenken naar Veurne-Ambacht. Het hoeft geen betoog dat men hierover in Brugge en in Brussel hevig was opgeschrikt. Het zag er naar uit dat de gouverneur van Oostende hard op weg was om gans Vlaanderen te overheersen! De landvoogd zond in allerijl versterkingen in de hoop het tij te keren. Maar ingevolge de gelijktijdige inval van Staatse troepen in het Land van Waas, zag hij niet de kans om zijn krachten te bundelen tegen Norris.

Door die ongelooflijk toegenomen militaire (en bijgevolg ook politieke) rol en betekenis van Oostende, begon de toestand er voor Spanje zeer bedenkelijk uit te zien. En in het buitenland sloeg de koning van Spanje uiteraard een modderfiguur: Spanje, de grootste mogendheid op dat moment, was niet ertoe in staat om, na al die jaren, een kleine vijandelijke enclave op eigen bodem te bedwingen en uit te schakelen! Koningin Elisabeth was hierbij "very pleased" omwille van haar eigen initiatief en overigens "very amused" wegens de smaad en spot die haar aartsvijand werd aangedaan. De intuïtieve en gedurfde zetten die zij plaatste op het internationaal politiek schaakbord, kunnen misschien als typisch "vrouwelijk" gezien worden. Men kan zich in elk geval moeilijk voorstellen dat een (bedachtzame) koning zich ooit hiertoe had laten verleiden. Maar - zoals eerder aangestipt - ze liet zich bewust omringen door mannen van allerlei allooi en motivering (tweederangsfiguren en zogenaamde "gunstelingen") maar die wel, allen samen

genomen, de “dynamische” elementen waren die zij hard nodig had om haar gewaagde politiek door te drukken ...

STEEDS MEER DRUK OP OOSTENDE

Deze verregaande Oostendse provocatie kon vanzelfsprekend niet zonder een krachtdadig antwoord blijven vanuit Madrid. Hier stond immers het prestige van het Spaanse koningshuis op het spel ! Bijgevolg werd generaal Karel van Mansfeld met een strafexpeditie naar het Oostends bolwerk gezonden, en dit met een Spaans leger dat was aangevuld met Duitse Landsknechten, want plots bleek er opnieuw voldoende geld te zijn in de Spaanse schatkist.

In Bredene, recht over Oostende, liet hij een fort bouwen en het fort in Blankenberge, intussen vervallen en verwaarloosd, liet hij terdege herstellen.

In Oostende begon men het gevaar te beseffen en bezon gouverneur Norris zich op passende tegenmaatregelen. Om een verrassingsaanval aan de westkant te voorkomen, liet hij aldaar een bres slaan in de dijk. Maar deze Engelsman was uiteraard geen expert in kunstmatige inundaties (en al evenmin iemand anders in het garnizoen van Oostende) en hij liep nu het risico van een “Oostende oender woater” avant la lettre! De klimatologische en atmosferische omstandigheden op dat ogenblik speelden evenwel in zijn kaart, zodat het wassende water niet verder trok dan de verschansingen.

Intussen had Mansfeld een groot leger van ruim tienduizend man samengetrokken rond Oostende. In de nacht van 20 op 21 oktober 1593 deed hij een eerste aanval, eigenlijk – zoals toen wel meer gebruikelijk – om de zwakke plekken in de vijandelijke verdedigingsgordel op te sporen. De aanval mislukte, maar Mansfeld en zijn stafofficieren waren tevreden over de lessen die hieruit konden getrokken worden. Hij was in ieder geval niet van plan om het daarbij te laten!

Een nogal “curieuze” maar toch interessante bron van inlichtingen in die periode zijn de rapporten die de Staatse belastingontvanger Everwyn plichtsgetrouw regelmatig zond naar Den Haag.

aankomst van een schip uit Nederland

Vanwege een fiscus zou men dit nog niet zo vlug verwachten en als fiscaal ambtenaar hield hij zich trouwens zeer strikt aan het louter innen van belastingen en contributies. Maar toch kan de historicus uit die rapportering veel afleiden over de evolutie van de toenmalige politieke en militaire toestand. Zo wist hij (kennelijk verontrust) in november 1593 te rapporteren dat het Brugse Vrije had ingestemd met een "bede" (een verzoek om financiering via belastingen) ten bedrage van liefst 50.000 gulden per maand, bedoeld om de kosten van een belegering van Oostende te financieren.

In Den Haag had men intussen via spionnen vernomen dat vanuit Duinkerke een eskader van acht fregatten zou worden uitgezonden om over te gaan tot een blokkade van Oostende langs de zee kant. Hierdoor opgeschrikt, zonden de Staten van Zeeland aanvullende troepen en extra-munitie naar Oostende, terwijl ook Koningin Elisabeth troepenversterkingen stuurde.

Maar uiteindelijk was er voor Oostende nog geen echte reden tot ongerustheid. Mansfeld kwam immers tot de conclusie dat hij niet over de nodige middelen beschikte om tot een langdurig en allicht mensen- en materiaalverslindend beleg over te gaan. De aanvals- en belegeringsplannen werden dus weer voor een tijdje opgeborgen en de Spaanse troepen begonnen zich terug te trekken.

(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES

- Amsterdam ca 1600, een wereldhaven en financieel centrum in wording
- aankomst van een schip uit Nederland

* * *

BEZOEKT TOT EN MET 13 SEPTEMBER ONZE PRACHTIGE TENTOONSTELLING

"DE GILLES DER ZEE"